

Nr 51

Utlåtande i anledning av motioner om vidgade möjligheter för handikappade att erhålla utbildning och tjänst.

I de likalydande, till allmänna beredningsutskottet hänvisade motionerna I: 51 av fru *Elvy Olsson* och herr *Johan Olsson* samt II: 69 av herrarna *Sundkvist* och *Johansson* i Växjö hemställes, att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t måtte anhålla om översyn dels av principerna för tillsättande av ordinarie tjänster, dels av inträdeskraven till läroanstalter, t. ex. lärarutbildningsanstalter och sjuksköterskeskolor, allt i syfte att eliminera nu rådande omotiverade hinder för handikappade.

Motionärerna anför, att man inom vida kretsar såväl bland samhällliga institutioner som bland arbetsgivare och allmänhet har en bristande tro på de handikappades förmåga att fullgöra olika arbetsuppgifter. Detta torde i stor utsträckning bero på att samhället inte tillräckligt vinnlagt sig om att utforska vilka sysslor handikappade kan ägna sig åt. Man kan i anställningsbestämmelser och bestämmelser för inträde till olika utbildningsanstalter finna en rad omotiverade hinder uppställda.

Som exempel anför motionärerna, att sökande till seminarium skall förete speciellt läkarintyg, som granskas av seminariets läkare. Seminarieläkarens bedömning är enligt instruktion sammankopplad med det statliga kravet på friskintyg vid tillsättande av ordinarie tjänster. Dessutom föreskrivs i seminariestadgan att lärarkandidat, vilken befinns lida av sjukdom eller lyte, som gör honom olämplig för seminariearbete eller kan menligt inverka på andra lärarkandidater, skall vara skyldig att avgå från seminariet.

Motionärerna anför vidare, att inträdessökande till sjuksköterskeskola i samband med undersökning av skolans läkare vid olika tillfällen har avråtts från att påbörja den planerade utbildningen. Det finns anledning förutsätta att man därvid som riktmärke haft kravet på friskintyg — vilket innebär frihet från lyte — för erhållande av ordinarie tjänst.

De statliga kraven på frihet från lyte liksom t. ex. seminariestadgans bestämmelser om lytets inverkan på andra lärarkandidater bör enligt motionärernas mening omprövas. Handikapp bör inte utgöra hinder för att erhålla ordinarie tjänster, om det inte på ett påtagligt sätt skulle försvåra utövandet av tjänsten. Vid en reform bör relativt stor generositet iakttas. Den måste åtföljas av motsvarande ändringar av inträdeskrav.

Beträffande motiveringen i övrigt får utskottet hänvisa till motion I: 51.

Utskottet har inhämtat yttranden över motionerna från medicinalstyrelsen —

1 — *Bihang till riksdagens protokoll 1967. 11 saml. Nr 51*

sen, skolöverstyrelsen, statens handikappråd och styrelsen för statens sjuksköterskeskola i Norrköping, varjämte Örebro läns sjuksköterskeskola beretts tillfälle yttra sig.

Gällande föreskrifter

Enligt statstjänstemannastadgan 6 § får endast den som företett läkarintyg om sitt hälsotillstånd utses till innehavare av tjänst som tillsättes av myndighet eller upptagas i förslag till tjänst som tillsättes av Kungl. Maj:t. Krav på företeende av läkarintyg gäller dock inte — utom vid särskilda skäl — i fråga om den som tidigare erhållit tjänst förenad med rätt till statlig pension. Motsvarande bestämmelser gäller enligt kommunaltjänstemannastadgan (5 §), vilken i den mån Kungl. Maj:t förordnar äger tillämpning på anställning med kommun som arbetsgivare och tjänsteman som arbetstagare.

Allmänna föreskrifter om företeende av läkarintyg har tidigare meddelats i avlöningsförfattningar. I propositionen 1948:225 med förslag till nya avlöningsreglementen m. m. har anförts, att det omedelbara syftet med dessa föreskrifter har varit att eventuella brister i vederbörandes hälsotillstånd skulle bringas till den anställande myndighetens kännedom. Därmed har icke avsetts, att varje brist i hälsotillståndet skulle medföra hinder för anställning, utan intygets innehåll fick sammanställas med de faktorer i övrigt som utvisade om den sökande var lämplig för tjänsten. På samma sätt torde man få betrakta statstjänstemannastadgans och kommunaltjänstemannastadgans föreskrifter om läkarintyg.

Närmare föreskrifter i vad avser anställningsvillkor m. m. för partiellt arbetsföra har meddelats i Kungl. Maj:ts cirkulär den 15 september 1960 (nr 553) med ändringar 1964 (nr 252), 1966 (nr 410) och 1967 (nr 277). Cirkuläret äger tillämpning i fråga om dels tjänstemän för vilka gäller avlöningsbestämmelser, som fastställs under medverkan av Kungl. Maj:t eller myndighet som Kungl. Maj:t bestämmer, dels ock vissa andra anställningshavare hos staten.

I cirkuläret framhålles bl. a., att en förutsättning för genomförande av en allmän sysselsättnings- och socialpolitik, som syftar till att tillvarata de partiellt arbetsföras produktiva förmåga, är att staten tar ledningen i detta avseende. Myndigheterna bör ej ha en restriktiv inställning till de partiellt arbetsföra som arbetskraft. Det bör beaktas, att grundlagsstadgandet om tjänstetillsättning efter förtjänst och skicklighet inte tilldelar de partiellt arbetsföra någon undantagsställning.

Cirkuläret anger vidare vad som bör gälla i fråga om anställnings- och arbetsvillkor i anställning som tjänsteman för olika kategorier av partiellt arbetsföra med brist i hälsotillståndet. För partiellt arbetsför, som vid an-

ställningstillfället anses kunna fullgöra normal arbetsprestation, bör tillämpas samma villkor som för personer, vilkas hälsotillstånd inte företer några brister. Detta gäller oavsett prognosen för hälsotillståndet, dock med den inskränkningen att pensionsrätt enligt de allmänna reglerna i SPR i de fall då prognosen är oviss endast föreligger i fråga om ålderspension, från 65 års ålder utgående egenlivränta samt sådana pensionsförmåner i övrigt, för vilkas utgående bristen i hälsotillståndet finnes uppenbarligen sakna betydelse. Enligt tilläggsbestämmelser till SPR äger emellertid anställningshavaren och hans efterlevande i viss begränsad omfattning rätt även till andra pensionsförmåner t. ex. sjukpension och familjepension.

Det av medicinalstyrelsen fastställda formuläret till läkarintyg för utbildnings- och anställningssökande har utformats så, att myndigheterna bl. a. skall få underlag för en tillämpning av cirkulärets föreskrifter.

Som framgår av vad nu sagts uppställs inte för någon anställningsform något generellt krav på friskintyg för erhållande av tjänst inom statlig eller statsunderstödd verksamhet. Däremot förekommer inom vissa tjänste- eller utbildningsområden speciella krav i fråga om hälsobeskaffenhet. I anslutning till de exempel som angivits i motionerna kan nämnas följande.

Skolstadgan (nr 1962: 439 med senare ändringar) anger för olika kategorier av lärartjänster behörighetsvillkoret att vara fri från sjukdom och lyte, som medför olämplighet för tjänsten. Detta krav uppställs oavsett om tjänsten är ordinarie, extra ordinarie eller extra. Enligt seminariestadgan (nr 1958: 427 med senare ändringar) fordras på motsvarande sätt för rätt till inträde att sökanden skall vara fri från sjukdom och lyte, som kan hindra hans arbete i seminariet eller göra honom olämplig för läraryrket. I denna stadga föreskrives vidare, att lärarkandidat, som befinner sig lida av sjukdom eller lyte, som gör honom olämplig för seminariearbetet eller kan inverka menligt på andra lärarkandidater, skall vara skyldig att avgå från seminariet, om kollegiet så beslutar sedan seminarieläkaren avgivit skriftligt utlåtande.

Till ledning vid bedömning av läkarintyg som skall företas före antagning i lärarutbildningsanstalt har skolöverstyrelsen utfärdat anvisningar, vilka erhållit nu gällande lydelse den 6 april 1964. Enligt dessa anvisningar bör sökande som är behäftad med visst angivet slag av sjukdom eller kroppsfel inte intagas i utbildningsanstalten. Intagning kan dock ske, om sökanden äger kvalifikationer i övrigt som rektor eller i förekommande fall kollegiet anser uppväga brister i hälsotillståndet.

Överstyrelsen har vidare rekommenderat att dessa anvisningar tjäna som ledning vid tillsättning av lärartjänster, främst vid antagning som extra lärare eller aspirant och vid förordnande som extra ordinarie lärare.

För rätt till inträde vid sjuksköterskeskola fordras enligt kungl. brev den 30 december 1965 att sökanden bör ha god hälsa och goda kroppskrafter och vara fri från sjukdom eller lyte, som gör sökanden olämplig som sjuksköterska.

Remissyttrandena

I vad yttrandena redovisar författningar och bestämmelser torde få hänvisas till den redogörelse som lämnats i närmast föregående avsnitt.

Medicinalstyrelsen uttalar uppfattningen, att bestämmelserna i Kungl. Maj:ts cirkulär den 15 september 1960 — med senare ändringar — väl tillgodoser de handikappades möjligheter att erhålla extra ordinarie och ordinarie tjänst. Det i vissa författningar inskrivna kravet att anställnings- eller utbildningssökande skall förete läkarintyg är inte att uppfatta som ett hinder för den som är handikappad att erhålla sökt befattning eller utbildningsplats. Det är rimligt att arbetsgivaren respektive skolledningen får tillgång till objektiva uppgifter om den sökandes hälsotillstånd. Att handikappade, som önskar påbörja viss utbildning, blir avradda därifrån kan inte anses oriktigt, om ett sådant råd är från medicinsk synpunkt motiverat. Underlåtenhet att lämna en dylik upplysning skulle kunna medföra olyckliga konsekvenser inte minst för den sökande själv. Styrelsen anser det inte för närvarande påkallat — i varje fall såvitt det gäller den statliga sektorn — att företa en översyn av principerna för handikappades tillträde till tjänster och utbildningsanstalter.

Skolöverstyrelsen hänvisar i huvudsak till de synpunkter överstyrelsen redovisat i skrivelse till Konungen den 10 januari 1967 angående av skolstyrelsen i Malmö ifrågasatt ändring av skolstadgans bestämmelser om behörighet till lärartjänst med hänsyn till kroppsbeskaffenhet och hälsotillstånd. Överstyrelsen har däri bl. a. uttalat att det av hänsyn till eleverna inte synes lämpligt att ändra skolstadgans bestämmelser om att för behörighet till lärartjänst fordras att vara fri från sjukdom och lyte, *som medför olämplighet för tjänsten*. En person, som uppenbarligen inte kan anses uppfylla detta, för skolan speciella behörighetskrav och som således är olämplig för läraryrket, torde under vissa förutsättningar inom annat yrke kunna erhålla samma anställningsform som en person vilkens hälsotillstånd inte företer några brister.

Det kan naturligtvis uppstå personliga problem, när vid intagning till lärarutbildning hinder i fråga om hälsotillståndet konstateras. Överstyrelsen har emellertid erfarenhet av tragiska fall av misslyckanden i lärarutövningen med allvarliga konsekvenser både för läraren och elever på grund av att brister i hälsotillståndet inte uppmärksammats eller tillmätts vikt före lärarutbildningens eller läraranställningens början.

Överstyrelsen anser att lämpligheten för läraryrket i fråga om hälsotillståndet bör ägnas väsentligt större uppmärksamhet vid antagningen till lärarutbildningen. En från medicinska och pedagogiska synpunkter individualiserad och differentierad bedömning bör härvid ske. Överstyrelsen är beredd att medverka till att personer, som har för avsikt att ägna sig åt

läraryrket, på ett så tidigt stadium som möjligt får kännedom om villkor i fråga om kroppsbeskaffenhet och hälsotillstånd. Ökade möjligheter härtill kan komma till stånd om den planerade hälsovården för studenter blir förverkligad. Meddelande om de medicinska kraven har tillställts studentläkarna.

I sitt yttrande till utskottet har överstyrelsen framhållit, att ämbetsverket tillämpar sina anvisningar till ledning vid bedömning av läkarintyg så liberalt det är möjligt fram till den gräns, som måste finnas med hänsyn till elevernas bästa.

Överstyrelsen har för avsikt att i samråd med medicinalstyrelsen snarast möjligt göra en överarbetning av anvisningarna så att dessa skall avspegla samhällsutvecklingen och anpassas till aktuella krav.

Statens handikappråd, som inhämtat synpunkter från till rådet anknutna organisationer, avstyrker en inventering av sysslor som handikappade kan ägna sig åt. Rådet erinrar om vad som anförts i denna fråga i dess yttrande över motioner till 1966 års riksdag om lämpliga sysselsättningar för handikappade (I: 338 och II: 411; yttrandet återgivet som bilaga till allmänna beredningsutskottets utlåtande nr 57 år 1966). Om man upprättar något på forskning grundat register av yrken lämpade för handikappade i allmänhet riskerar man att hemfalla åt de gamla föreställningar om vissa »handikappyrken», vilka tidigare i hög grad konserverat begränsningen av de handikappades möjligheter på arbetsmarknaden.

Motionärerna kan emellertid — anför rådet — ha åsyftat ett slags uppspårande arbete som utgår från *enskilda handikappade människors varierande* möjligheter och behov och även beaktar vad som kan göras för att ergonomiskt eller på annat sätt anpassa arbetsuppgifter så att de lättare kan utföras av handikappade. Detta förutsätter bl. a. en utbyggnad av de direkta kontakterna mellan arbetsvården och arbetsplatserna liksom en medverkan från arbetsvårdens sida vid de handikappades introduktion på arbetsplatserna. Rådet tror att en sådan utbyggnad skulle vara av värde men förstår också tanken som ligger bakom den »normaliseringsprincip» som arbetsmarknadsverket oftast torde tillämpa och som innebär att en handikappad hänvisas till den allmänna arbetsförmedlingen, då han efter olika arbetsvårdsåtgärder skall söka arbete. Det är i regel förmedlingens personal som har ansvaret för kontakterna med arbetsplatserna. Genom samarbete mellan arbetsvård och egentlig förmedlingspersonal har dock på många håll arbetsvårdens representanter kunnat själva både ackvirera platser hos företagare och biträda vid förmedling. Det är angeläget att detta sker mera allmänt och systematiskt än som hittills förekommit. Många handikappade behöver få bistånd med introducering på arbetsplatserna, och arbetsvårdens personal måste lära känna vilka möjligheter som kan åstadkommas på olika arbetsplatser för att kunna utveckla det »uppspå-

rande» arbetet. Allt detta torde emellertid också förutsätta att arbetsvärden får ökade personalresurser.

I fråga om *hälsokontroll för inträde vid utbildningsanstalter och tillträde till tjänster* anför handikapprådet, att ingen i regel är betjänt av att påbörja en utbildning som han sedan inte kan ha någon användning för eller som han måste avbryta. För en mängd olika yrken och utbildningsvägar måste ställas vissa krav på t. ex. syn, hörsel, fysisk rörlighet, psykisk utrustning etc. Men med den allt starkare differentiering som äger rum på arbetsmarknaden kan det dock inom flertalet yrkesområden uppstå särfunktioner med helt andra krav som en handikappad kan uppfylla. Det gäller att i första hand ta i beaktande vederbörandes särskilda positiva förutsättningar även om man också måste räkna med olika individuella begränsningar när det gäller handikappade likaväl som icke handikappade. På flertalet arbetsplatser finns olika yrken företrädade som kan ställa olikartade krav på personalens kvalifikationer i skilda fysiska eller psykiska avseenden.

Krav på hälsointyg för tillträde till utbildningsanstalter och arbetsplatser utgår i hög grad från föreställningen att kraven på personalens kvalifikationer i skilda fysiska eller psykiska avseenden kan göras väsentligt mer enhetliga än som är rimligt. Krav som är tillämpliga endast för vissa medarbetare betraktas som generellt giltiga, varigenom de handikappade berövas många möjligheter till produktivt arbete.

För flertalet läkare torde det inte sällan vara svårt att bilda sig en föreställning om variationerna i de krav i olika fysiska och psykiska avseenden som kan ställas inom en arbetsplats med många skilda arbetsuppgifter. Ofta krävs också specialkunskaper på flera medicinska områden om en arbets sökandes förmåga i olika avseenden skall kunna beskrivas på objektiva grunder.

Det är sannolikt att vissa krav som gäller för utbildning och anställning har dröjt sig kvar utan att i dag behöva vara så rigorösa, även om i flera avseenden och på många håll anställningskraven liberaliserats. Det är uppenbarligen fortfarande mycket som brister beträffande möjligheter för handikappade att få anställning, inte minst i offentlig tjänst.

Handikapprådet finner det angeläget att staten som arbetsgivare föregår med gott exempel och uttalar att det torde behövas ett särskilt organ som ägnar sig åt att följa dessa frågor inom statsförvaltningen. Den arbetsgrupp hos statens personalvårdsnämnd som har till huvudsaklig uppgift att biträda statliga organ att finna adekvata åtgärder beträffande anställda som på grund av iråkat handikapp fått svårigheter att klara av sitt arbete bör byggas ut, få vidgade uppgifter och förses med viss representation från handikapprörelsen. Om statliga myndigheter mer än hittills ger exempel på liberalare anställningsförfarande till förmån för handikappade kan detta väntas vinna efterföljd i första hand inom de övriga offentliga arbetsmarknadssektionerna.

Handikapprådet instämmer i motionärernas hemställan om översyn av principerna för tillsättande av ordinarie tjänster och av inträdeskraven till läroanstalter. Denna översyn bör bl. a. inriktas på

att arbetsvården ges möjligheter att för varje enskild sökande uppsåra och vid behov biträda vid tillrättaläggning av lämplig sysselsättning;

att formulär för läkarintyg standardiseras med krav på att objektiva undersökningsmetoder kommer till användning så långt det kan ske; samt

att ett organ, lämpligen knutet till statens personalvårdsnämnd, med uppgift att följa upp rekommendationer och praxis på hithörande område kommer till stånd och att detta organ förses med representation från handikapprörelsen. Detta organ skulle också svara för upplysning i dessa frågor.

Styrelsen för statens sjuksköterskeskola i Norrköping anför, att den som trots handikapp bedömts lämplig som sjuksköterska (sjukskötare), antagits som elev och därefter genomfört utbildningen, givetvis bör kunna erhålla ordinarie tjänst oavsett sitt handikapp. Då det är önskvärt att förhållandena kartläggs och underlag åstadkommes för en enhetlig praxis finner styrelsen den av motionärerna föreslagna översynen motiverad.

Yrkesrådet vid Örebro läns sjuksköterskeskola framhåller, att upprepade undersökningar visat att sjukvårdsarbetet i sin helhet är fysiskt och psykiskt krävande och att det förutsätter god hälsa. Föreskrifterna i de av Kungl. Maj:t den 30 december 1965 utfärdade bestämmelserna angående sjuksköterskeskolor, 21 §, understryker emellertid också att handikapp av olika slag hindrar intagning endast om de gör sökanden olämplig som sjuksköterska. Endast sökande med handikapp som direkt verkar hindrande i sjukvårdsarbete och som medför att sökanden ej kan genomföra utbildningen blir avrådd. Varje sådan sökande blir föremål för individuell prövning, ofta kompletterad med ytterligare läkarundersökningar.

Yrkesrådet finner således ej att gällande föreskrifter hindrar sökande med skilda slag av handikapp att erhålla utbildning vid sjuksköterskeskola. Erfarenheterna från Örebro läns sjuksköterskeskola ger också vid handen att tillämpningen av föreskrifterna skett med den hänsyn som bör tas såväl till den sökandes som till sjukvårdens intressen.

Utskottet

I motionerna hemställas om översyn av principerna för tillsättande av ordinarie tjänster och av inträdeskraven vid läroanstalter i syfte att omotiverade hinder för handikappade skall elimineras.

För den statliga anställningspolitiken ger Kungl. Maj:ts cirkulär den 15 september 1960 klart uttryck för att de partiellt arbetsföra ej bör mötas av en restriktiv inställning från myndigheterna och att deras produktiva förmåga bör tillvaratas. Detta synsätt har i vissa hänseenden ytterligare markerats genom senare vidtagna ändringar i cirkuläret.

Som framgår av den i ett föregående avsnitt lämnade redogörelsen uppställs inte något generellt krav på friskintyg för erhållande av ordinarie eller annan tjänst inom statlig eller statsunderstödd verksamhet.

Vissa verksamhetsområden eller typer av befattningar, t. ex. inom försvaret, kommunikationsverken och skolväsendet, har emellertid ansetts ställa särskilda krav på hälsotillståndet. I vad avser skolväsendet — det område motionärerna särskilt berört — har kraven definierats i de anvisningar skolöverstyrelsen utfärdat. Överstyrelsen förbereder en revision av dessa anvisningar. Vidare torde frågan om intagningsbestämmelser för lärarutbildningsanstalter komma att behandlas i samband med utarbetandet av den stadga för lärarhögskolor, vilken skall träda i kraft den 1 juli 1968.

De myndigheter som beslutar om anställning eller om intagning i lärarutbildningsanstalt har möjlighet att väga brister i en sökandes hälsotillstånd mot hans kvalifikationer i övrigt. Otvivelaktigt kan man vid tillämpningen av skolöverstyrelsens anvisningar eller motsvarande föreskrifter inom andra områden möta svårbedömda gränssfall. Utskottet vill starkt betona, att de ovan angivna riktlinjerna för anställningspolitiken i största möjliga utsträckning bör vara vägledande även vid bedömning av lämplighet för sådana särskilda yrkesområden. Anställnings- och utbildningssökande får ej utestängas genom en onödigt stel tillämpning av generella kriterier. Man bör vid alla sådana bedömningar noga beakta de handikappades individuella förutsättningar och möjligheterna att anpassa arbetsuppgifter och utbildningsformer. Givetvis är det angeläget, att hälsokraven för utbildning och för yrkesverksamhet korresponderar och att utbildningsanstalterna redan innan elev vinner inträde låter konstatera huruvida denne fyller sådana krav som det finnes ofrånkomligt att ställa. Det bör t. ex. inte få förekomma, att elev med tillämpning av seminariestadgan 48 § tvingas avgå på grund av sjukdom eller lyte, som kunnat iakttagas och bedömas redan före inträdet i seminariet.

I vad avser den vidsträckta frågan om de partiellt arbetsföras anställningsförhållanden inom det statliga och statsunderstödda arbetsmarknadsområdet vill utskottet erinra om att det åligger statens personalvårdsnämnd att noggrant följa utvecklingen och att inkomma till Kungl. Maj:t med förslag till åtgärder som kan medföra förbättringar av dessa förhållanden.

Utskottet delar motionärernas uppfattning om vikten av att de handikappade beredes goda möjligheter att erhålla utbildning och tjänst. Gällande föreskrifter i Kungl. Maj:ts ovan nämnda cirkulär synes emellertid tillgodose motionärernas önskemål att handikappade skall kunna erhålla ordinarie tjänst i den mån bristen i hälsotillståndet inte på ett påtagligt sätt skulle försvåra utövandet av tjänsten. Med hänsyn härtill och vidare till personalvårdsnämndens åligganden och de ovan angivna åtgärder som nu förbereds inom Kungl. Maj:ts kansli och skolöverstyrelsen finner sig utskottet inte böra tillstyrka motionerna.

Utskottet hemställer därför,

att de likalydande motionerna I: 51 och II: 69 icke må
föranleda någon riksdagens åtgärd.

Stockholm den 14 november 1967

På allmänna beredningsutskottets vägnar:

NANCY ERIKSSON

Närvarande:

från f ö r s t a kammaren: herrar Sörlin (s), Hellebladh (s), Eric Gustaf Peterson (fp), Oscar Carlsson (s), Axel Kristiansson (cp), Yngve Persson (s)*, fru Hultell (h), fru Elvy Olsson (cp), herr Helge Karlsson (s)*, fru Diesen (h), herrar Torsten Hansson (s) och Wirtén (fp)*;

från a n d r a kammaren: fru Eriksson i Stockholm (s), herrar Hamrin i Kalmar (fp)*, Dickson (h), Lundmark (s), Haglund (s), Wikner (s), fru Ekroth (s), herrar Johansson i Växjö (cp), Nilsson i Agnäs (h), Hansson i Piteå (s)*, fru Fränkel (fp) samt herr Josefson i Arrie (cp).

* Ej närvarande vid utlåtandets justering.